

NAAR EEN NIEUW KEMPENS

energie

De voorbije eeuwen duiden cartografen de Kempen systematisch aan als een onbestemde leegte of een niemandsland. Dat heeft te maken met de ontwikkelingsgeschiedenis van deze streek en valt grotendeels te verklaren vanuit de ontginning van de bodem. Energiewinning heeft eeuwenlang het Kempense landschap getekend. Denk aan de vele naaldbossen, plassen, turf- en sprietputten, vaarten, grachten en kanalen. In de 20ste eeuw veranderde dat. Onze gecentraliseerde energievoorziening (met kern- en gascentrales) is relatief onzichtbaar. Vandaag moeten we overstappen op hernieuwbare energie en dat zal, net als vroeger, een enorme impact hebben op het landschap. Zowel boven- als ondergronds zijn de Kempen rijkelijk gezegend met hernieuwbare energiebronnen en dus liggen er volop kansen voor een innovatief 'hernieuwbaar energielandschap'. Hoog tijd om ons te bezinnen over hoe dat landschap er in 2050 zal uitzien.

Turfsteken in het Halsters Laag, 1897. Met het steken van turf kwam de ontginning van fossiele energiegrondstoffen in de Kempen al op gang tijdens de vroege middeleeuwen. (beeld: Gemeentearchief Roosendaal)

landschap

MAARTEN VAN ACKER [PROFESSOR STEDENBOUW EN RUIMTELIJKE PLANNING UANTWERPEN]
BEN LAENEN [ONDERZOEKSLIEDER DIEPE GEOTHERMIE VITO]
JULIE MARIN [ONDERZOEKER ONDERZOEKSGROEP STEDENBOUW EN ARCHITECTUUR KU LEUVEN]
EVELIEN PIETERS [ZAKELIJK LEIDER AR-TUR]

Van terra incognita tot hotspot

Op de oudste Belgische kaarten, die heel nauwkeurig elk gehucht traceren, zijn de Kempen vaak een blinde vlek. De paar kerksymbolen te midden van zeeën van zandhoopjes waarmee de regio standaard werd gekarteerd, onderstrepen de desolaatheid van de 'woeste gronden'. Een eerste aanleiding voor die sobere grafische notering vinden we al in de naam van de regio, die afgeleid is van het Latijnse *campus* of *campina*, wat zoveel betekent als 'uitgestrekte vlakte'. De Kempen leken een land dat aan niemand toebehoorde, en volgens de toenmalige cartografen was er ook niet veel te winnen. In het begin van de 19de eeuw omschreven zij dit uitgestrekte territorium nog als 'woeste grond, even steriel als de zandvlaktes aan de kust'.¹

Enkele decennia later kwamen de Kempen centraal op de kaart te staan en vormden ze de speerpunt van ambitieuze plannen die de streek radicaal zouden transformeren tot een van de meest geïndustrialiseerde regio's van de jonge Belgische staat. Zonder acht te slaan op landschappelijke karakteristieken of lokale kwaliteiten, werden er top-down grootschalige infrastructuurprojecten geïmplementeerd en economische programma's gedumpte waarvoor elders in het land geen plaats of steun was.

Vandaag vormen de Kempen allang geen *terra incognita* meer, maar figureert de regio opnieuw in tal van (internationale) investeringsprogramma's, ontwikkelingsplannen en beleidsvisies. De toenemende regionalisering in Europa, het afnemen van het belang van de natiestaat en de provincies, en het groeiende besef dat verschillende ruimtelijke en maatschappelijke uitdagingen niet op lokaal niveau kunnen worden opgelost, dragen hiertoe bij. De eertijds 'blakke' streek der Kempen, zoals Stijn Streuvels ze ooit benoemde, lijkt vandaag dan ook wel de hotspot bij uitstek voor innovatieve pilootprojecten, experimentele incubatoren en grootse toekomstvisioenen. Een gebrek aan grondige kennis van de historische en hedendaagse kwaliteiten van de Kempense regio doet dergelijke projecties helaas vaak verzanden in vrijblijvende speculaties.

¹ Van Acker M. (2014)

Lokale grondstoffen voor energie

Geen enkele regio in Vlaanderen is rijker aan fossiele energiegrondstoffen dan de Kempen.² Langs de grote rivieren komen uitgestrekte turfvelen voor. Dieper, verborgen tussen het wit zand, bevinden zich bruinkoollagen, en nog dieper wordt steenkool aangetroffen. Turf, bruinkool en steenkool zijn resten van planten die groeiden in moerassen en op vochtige gronden. Het natte milieu sloot de afgestorven planten af van de lucht en beschermde ze tegen rot. Onder het gewicht van jongere sedimenten werd het water uit het plantenmateriaal weggedrukt. De lagen werden steeds compacter en hun waarde als brandstof nam toe.

De turfvelen zijn restanten van uitgestrekte moerassen die het Kempense landschap typeerden sinds de laatste IJstijd (0-10.000 jaar geleden). De moerassen ontstonden in de rivierdalen en op plaatsen waar kleilagen de waterafvoer belemmerden. De bruinkool die gewonnen werd in de omgeving van Mol bestaat uit resten van planten die groeiden in een vochtig klimaat tijdens het Laat-Pliocene tot het Pleistoocene (1-3,5 miljoen jaar geleden). De steenkool werd afgezet in uitgebreide tropische moerassen tijdens het Boven-Carboon (300-315 miljoen jaar geleden).

De ontginning van fossiele energiegrondstoffen in de Kempen kwam op gang tijdens de vroege middeleeuwen. Onder druk van de groeiende bevolking en de toenemende vraag naar brandstoffen in welvarende steden als Brugge, Gent en Antwerpen, werd al in de 13de eeuw in grote delen van Antwerpen en Noord-Brabant turf gewonnen.³ De tientallen plassen en turfvaarten in de Noorderkempen getuigen hiervan.

Vanaf het midden van de 18de eeuw nam steenkool de rol van turf over. Tot WO I lag het centrum van de steenkoolwinning in de regio Luik en de Borinage, vanaf 1917 werd Limburg een belangrijke leverancier. Dat had natuurlijk zijn weerslag op het Kempense landschap. Niet alleen de steenberggen die het landschap tussen Beringen en Eisden domineren, maar ook de uitgestrekte dennengebieden die stuthout moesten leveren, de mijnsites, de cités, het kolenspoor, het Albertkanaal en de mijnverzakkingsgetuigen van de steenkoolontginning. In Mol werd vooral tijdens

² Wouters L. & Vandenberghe N. (1994).

³ Leenders K.A.H.W (2013).